

Історичний експурс

Справжня історія Херсону: Правда проти імперських міфів

Херсон – місто з багатою історією, яке щорічно святкує свій День народження в третю суботу вересня. У 2025 році День міста випадає на 20 число місяця. Херсон має унікальну історію та культуру, справжня перлина Півдня України. Його минуле тісно переплетене з різними епохами та цивілізаціями, а сьогодення наповнене духом незламності та стійкості. І далеко не всі таємниці та цікаві факти про місто-герой ми сьогодні знаємо.

Історія виникнення Херсону – чи не найзаплутаніша з усіх. Російські історики акцентують на тому, що місто заснувала імператриця Єкатеріна II, а за будівництво відповідали можновладці Російської імперії. Проте чи говорять про те, що роками Росія знищувала історію міста, стираючи оригінальні географічні назви та будь-які спогади про запорізьких козаків?

Щоб розвінчати імперські зазіхання на український Херсон, спробуємо визначити, хто насправді жив тут останні 300 років.

Херсонський політолог і краєзнавець Володимир Молчанов зауважує, що територія сучасного Херсона була заселена з давніх часів. Це й не дивно, адже м'який клімат, достатня кількість ресурсів та вихід до моря зробили це місце привабливим для життя. Тож у IV–III століттях до н.е. тут мешкали скіфи, які лишили по собі багато курганів. Олешки, що на лівому березі напроти Херсона, історики вважають «воротами Русі»: сюди припливали торговці з інших країн, тут русичі зустрічали іноземних послів.

Свідчення про найдавніші заселення південних степів Херсонщини дає нам археологія. Українські вчені виявили численні знахідки артефактів III-II тисячоліть до нашої ери, скіфські поховання (4-3 ст. до н.е.).

Перші документальні згадки про поселення в околицях сучасного Херсона датуються ще XI століттям. У «Літописі руському» під 1084 роком згадується Олешня. Тодішні мешканці рибалили, займалися торгівлею, місце було портом-воротами княжої Русі. Суднами до порту Олешня прибували не лише заморські купці, але й іноземні дипломати.

У XII ст. Олешня відзначене як Муліса на карті арабського географа Аль-Ідрісі як міжнародний торговельний пункт.

На різних давніх мапах XIV-XVIII ст. поселення на місці сучасного Херсона часом позначені, часом відсутні. Дослідники пояснюють це різною деталізацією та геополітичними та економічними інтересами іноземних держав щодо цієї території.

Існували й інші поселення в пониззі Дніпра. Наприклад, місто згадувалося у праці арабського географа XII ст. ал-Ідрісі під назвою Уліски та Муліса. Частина херсонських земель тривалий час перебувала під контролем кримських татар, але й для створення козацьких січей територія пониззя Дніпра була дуже зручною. Пороги захищали їх від ворогів, багата на різну звірину територія допомагала прохарчуватися в часи між походами. Власне, спогади про козаків залишаються в топонімах населених пунктів: наприклад, селище, що стало частиною Херсона, називається Зимівник.

Коли все ж виник Херсон?

На мапах XVII століття на місці сучасного Херсона бачимо назву Біліховічі. Найімовірніше, це містечко занепало, але саме тут у 1737 році під час об'єднаного походу на Очаків українські козаки та російська армія збудували укріплення Олександр-Шанц або Олександрівський Шанець. Хоча повноцінною фортецею дерев'яні конструкції назвати важко, імперія використовувала цей рубіж в усіх своїх подальших походах на Крим.

На карті Гійома де Боплана 1648 року на місці сучасного Херсона існували **Біліховичі**. 1737 року запорожці заснували тут **Перевіз** із укріпленим поселенням, через який переправляли на правий берег сіль. До кінця існування Запорозької Січі цей центр Перевізької паланки населяли козаки, чумаки, плотогони і корчмарі.

Карта Гійома де Боплана

1628 року поблизу селища Білховичі козаки під орудою Івана Сулими звели укріплення Шанець на місці сучасного хлібзаводу, елеватора, стадіона "Кристал", собору св. Катерини та колишнього пивзаводу. Це був осередок Перевізняцької паланки Війська Низового Запорозького із залогою з 220 сердюків та кінної сотні. На території твердині, оточеної земляними валами, розташовувалися ливарня, гарматня, порохівня, церква, гамазей. На березі річки Кошової була корабельня та кузні. Населення містечка Білховичі налічувало близько 10 тис. осіб. Внаслідок московитської та турецької експансії, укріплення кілька разів руйнувалося, але в 1737 році козаки кошового Івана Малашевича відновили земляні вали, підсиливши їх ракушняком, та облаштували пристань для перевозу товарів і зброї до Олешок та Голої Пристані. В 1774-му московити анексували терени Перевізняцької й Прогнойської паланок, а 1775-го зрадницьки зруйнували Січ. Укріплення й поселення навколо нього окупанти перейменували на Херсон в 1778 році, козацьку дерев'яну церкву спалили в 1782 році й збудували собор. На відбудові твердині й корабельні в 1778-1783 роках працювали каторжники з колишніх козаків та гайдамаків, серед яких був і отаман Семен Гаркуша. Захищали Херсон від нападу з моря козаки Дніпровської флотилії отамана Сидора Білого. Ось так росіяни "заснували" Херсон, як і всі інші міста півдня України.

Будь-які загарбники намагаються довести своє право на захоплення чужих територій «історичною справедливістю». Так свого часу нацисти називали Краків стародавнім німецьким містом на підставі того, що серед його будівничих були архітектори-німці. Проте ретельне дослідження історії очищує наше минуле від імперського нальоту. Херсон був і залишається українським містом, зберігає свою ідентичність навіть під обстрілами.

Цікаві факти про місто Херсон

Херсон – це споконвічно українське місто з довгою історією, що робить його унікальним місцем. Розповідаємо про цікаві та незвичайні факти про місто-герой, які здивують вас.

Козацьке місто Херсон приховує у собі багато таємниць, які можуть здивувати навіть корінних жителів Херсонщини. Його багатовікова історія сповнена великою кількістю незвичайних та подекуди жахливих подій, які сформували сучасний вид та характер міста.

Херсон – справжнє українське місто

Попри російську пропаганду щодо географічної приналежності деяких територій України до РФ, та приписування факту заснування Херсону Катерині II, – історичні факти доводять, що Херсон – це місто запорізьких та полтавських козаків, де завжди розмовляли саме українською мовою. І фактичне заснування міста під назвою Херсон відбулося на території, де вже давно проживали та правили українські козаки.

Крім цього, навіть попри багатовікову русифікацію та фактичний геноцид українського народу, ще у 1897 році, коли російська імперія вирішила вперше в історії зробити перепис населення, де потрібно було вказати стать, вік та мову, якою спілкується людина, виявилось, що на території сучасної Херсонщини російською мовою спілкується лише 21% населення, в той час, як українською – 53%.

Але щоб зрозуміти, що Херсон – це місто з українським характером та незламною жагою до свободи, навіть не обов'язково вдаватися до історії, адже повномасштабне вторгнення довело, що херсонці ладні голими руками йти проти танків та автоматів, навіть в умовах повної окупації, щоб заявити про те, що вони українці.

Херсон. Дивна назва?

Херсон отримав свою назву від стародавнього грецького міста Херсонес Таврійський (що означає "півострів"). Це було зроблено за указом імператриці Катерини II у 1778 році в рамках її так званого «Грецького проекту». Заснування міста було пов'язане з імперськими амбіціями щодо зміцнення позицій на Чорному морі, а назва була даною моді на псевдогрецькі топоніми, незважаючи на відсутність півострова на місці сучасного Херсона.

А ви знали, що про Херсон писали у Forbes?

Американське видання Forbes внесло 11-метровий Херсонський сонячний годинник, який є пам'ятником, присвяченим Джону Говарду, у п'ятірку найнезвичайніших вуличних годинників України.

Місто катакомб

Мало кому відомо, що Херсон – це буквально місто на катакомбах, особливо це стосується старої його частини. І походження цих підземних лабіринтів досить незвичайне, адже з'явилися вони під час фактичної розбудови міста. Пов'язують це із тим, що у давні часи будинки зводили з глини, яку

місцеве населення брало прямо з під своїх ніг. Проте це стосується лише частини вивчених катакомб, адже решта з них майже не обстежувалась, та з'явилася значно раніше. І за деякими легендами, підземні лабіринти не тільки пов'язують райони міста між собою, а й ведуть з одного берега Дніпра на інший. Сьогодні у підземеллях Херсону й досі знаходять старовинні предмети побуту, і навіть книги та вино.

Цікаво й те, що сучасна частина старого Херсону буквально просідає через розгалужені підземні лабіринти, у деяких районах навіть утворюються великі провали прямісінько у катакомби. Проте за невідомих причин, вони й досі залишаються недослідженими, а місцева влада просто засипає нові провали у підземелля.

Фортифікаційний колодязь з трупами: легенда чи правда?

Херсонський фортифікаційний колодязь окутаний десятками страшних історій та легенд, а ті, хто побували поруч з ним розповідають про незрозуміле почуття, яке леденить душу. За легендами у цьому колодязі знайшли свою смерть багато дітей сиріт та місцевого населення за часи Другої світової війни. Крім цього, очевидці розповідають, що на краю колодязя радянська влада розстрілювала більшовиків.

Проте сьогодні реальна історія цього місця залишається загадкою, адже під час очисних робіт з колодязя було піднято останки людей, що змусило зовсім по іншому подивитися на так звані “легенди”.

Херсонські землі оповиті абсолютно неймовірними та захоплюючими фактами, які неможливо описати у жодній статті. І на жаль, сьогодні, це унікальне місто знаходиться під загрозою знищення через дії російської федерації. Проте місто-герой ніколи не здається і продовжує триматися попри пережиту окупацію, затоплення спричинене підривом Каховської ГЕС та постійні обстріли.

Використані джерела: <https://zaxid.net/news/>

<https://suspilne.media/kherson/245388-rol-rosii-v-zasnuvanni-hersona-perebilsena-istoricnimi-mifami-politolog/>

<https://signaltoresist.com.ua/history-of-kherson/>

<https://visitukraine.today/uk/blog/2034/interesting-facts-about-kherson-what-you-didnt-know-about-the-hero>

17.09.2025 р.

Укладачі: Ганна ПРОКОПЧУК, завідувачка бібліотеки
Інна ГОРОХОВСЬКА, бібліотекар